

A. MEIESSAAR

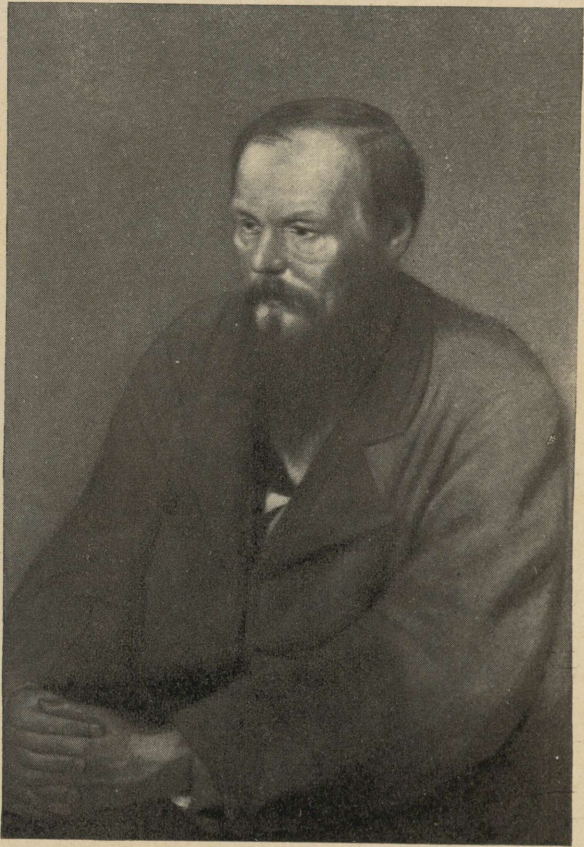
FEODOR DOSTOJEVSKI
ELU JA LOOMING

GÜMNAASIUMI VIIMASELE KLASSILE

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

E. V. edler

F. DOSTOJEVSKI.

A-9318

FEODOR DOSTOJEVSKI
ELU JA LOOMING

A. MEIESSAAR

GÜMNAASIUMI VIIMASELE KLASSILE

614640053

NOOR-EESTI KIRJASTUS
TARTUS

Korrektor Th. Michelson.
Toimetaja K. Mihkla.

Trükitud J. Mällo trükikojas
Tartus 1935.

29295488

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATU KOOGU

I. Sissejuhatav üldvaade vene realismist.

Vene kirjandus on olnud sajandeid lääne-euroopaliikkude eeskujude õpilase ja jäljendaja seisundis, suutmata jõuda omapärasusele ja pääseda tunnustatud kohale läänepoolsete kultuurriikide arvustajate ja lugejate seas. Pööranguliseks ses suhtes kujuneb aga XIX sajand, mille algul pääseb vene kirjandus Euroopa teadvusse, nagu väidavad lääne-euroopa kriitikud. Siis äratasid tähelepanu vene paremad romantikud Aleksander Puškin (surn. 1837) ja Mihhail Lermontov (surn. 1841). Nende tuntus suutis levida ainult kitsasse kirjandusliikkude erihuviliste ringkonda, jäädes võõraks lugejate laiemale hulgile. Hoopis tõhusamalt arenes vene realism-naturalism sama sajandi keskel ja teisel poolel. Realismi eepilisteks lemmikvormideks on teatavasti romaan ja novell. Esimesele neist võlgneb vene kirjandus tänu selle eest, et ta on võinud nimekalt tungida väljapoole oma rahvuse piire. „Vene romaan, millest võis öelda ainult, et ta ei ole senini veel suutnud tungida üle oma keele piiride, on teostanud oma triumfiretke lääne-euroopa kirjandusse kahe nimega, need on: Dostojevski ja Tolstoi... Ainult tänu neile nimedele on võimaldunud slaavi vaimu kokkupuude lääne kirjandusega.“¹⁾ „Romaan on alates 40. aastatest surunud venes tagaplaanile kõik teised kirjandusliigid ja jätkab oma võidukäiku.“²⁾ „Vene kirjandus, millist nimetust võis tarvitama hakata vahest ainult hiljuti, on jõudnud realismini niisama kiiresti kui mõned temast vanemad kirjandused, mõningaist isegi kiiremini.“²⁾

1) Brunetièr; Leger (prantsuse kriitikud) Z. 11—15.

2) Courrière; Vogué Z. 15—17.

Nii kiitvalt hindavad vene realismi prantsuse kriitikud, sama vaadet jagavad ka sakslased (Reinholdt, Zabel, Saitschik)³⁾ ja teised (G. Brandes — taani). Seepärast väärib heita põgusat pilku vene realismile ja selle tähtsamaile esindajaile, kuna need ka meie kirjanikkude mõjustamisel omavad küllalt suurt tähtsust.

Vene realismi esiisaks on Nikolai Gogol (1809—1852), rahvuselt ukrainlane, väga andekas kirjanik, kelle elu viimsed päevad mööduvad vaimuhämaruses. Tema avateosed on romantilised novellikogud *Õhtud talus Dikanka ligidal* (1831—32) ja *Mirgorod* (1835), kus on kasutatud ukraina folkloristlikke motiive. Õnnestunumad neis on humoristlik-fantastilised ning idüllilist maaelu kirjeldavad novellid. Tuttavam Gogoli pikem romantiline jutustus on *Taras Bulba* (e. k. 1871 ja 1929), lugu Zaporozže kasakate hallist kangelaspealikust, kelles on kehastunud peamiselt usu- lised ja rahvuslikud ideed. Juba varasemas toodangus on tal haruldase taidurlikkusega seotud romantilis- müstilist ainet realistlikuga. Hämaralised ööd, sünged kujud — nõiad, paharetid, kuradid, ukraina kuuvalged ööd täis lummust ja kummitusi, kasakate mürglid, talupoegade tülid jne. Hiljem aga tungivad realist- likud jooned enam esile. Sellelaadsed on näit. novellid: *Sinel* (e. k. 1902, 1911), *Portree* (e. k. 1928), *Hullumeelse päevik*, *Nina*. Väga suur kirjanduslik mõju oli jutustusel *Sinel* (1842), milles esitatakse heakohtlase ja armetu ametniku Akaki Akakije- vitši traagikoomiline sineliostmise ja -kaotamise lugu, ühtlasi aga ka tähtsusetu pisiametniku elu, mille vastu autor oskab esile manada valusat kaastunnet. Gogoli tähtsam näidend, komöödia *Revident* (e. k. 1916, 1924), on õige tunduvalt mõjustatud prantsuse väärklassilisest komöödiast. Peale selle on tal ka teisi, vähem tähtsaid. 1842. aastal ilmus tema kuulus roma- aan *Surnud hinged I* (e. k. 1887), milles kujutatakse haruldase elulisusega vene pärisorjuseaegse provintsi elu, eriti selle varjukülgi. Kõikjal on G. hea hinge-

3) Z. 15—17. 27 jne.

elu-tundja, tüüpide looja ja humorist. Tema mõju on tunda tugevasti paljude vene realistide teoseis, eriti Dostojevski omis. Ka meie kirjanduses pole tema mõju väike (Jaik, Adamson, Adson, Kivikas,⁴) isegi Tammsaare oma noor-ea novelles).

Aastatel 1840—60 valitseb vene kirjanduses reaktioonilise riigivalitsuse tõttu teatud vaikus. Lüürikutest paistavad silma Nekrassov (surn. 1878), kelle lauludes avaldub sümpaatiat dekabristide vastu, ja Koltsov, kes laulab Lõuna-Venemaa steppidest ja talupojaelust. Ajaloolise draama alal võiks nimetada A. Tolstoi'd (*Tsaar Feodor Ivanovitš, Boris Godunov*) ja kodanliku näidendi alal A. Ostrovski't (*Pankrot, Torm*).

Mehisemalt kui lüürika ja draama ala esineb varsti romaan, milleks andis tõuke *Surnud hinged*. Sajandi keskel algab realismi hoogus tõus, millele palju aitas kaasa vene silmapaistvama kriitiku Vissarion Belinski' (surn. 1848) selgitustöö ja propaganda. Tema kirjanduslikke ja kultuurilisi (ta oli nn. läänlaste juht) ideid teostasid mitmed kirjanikud. Kõigepealt Aleksander Herzen, kes oli sunnitud 1847. a. Venest lahkuma. Siis selle sõber, tatari verd jutukirjanik Ivan Turgenjev (1818—1883), kuulsamaid oma aja vene prosaiste. Tema esimesi töid on novellikogu *Küti ülestähendus* (1852), milles käsitletakse külaelu realistlikus värvingus. Peale selle on ta kirjutanud palju teisi novelle ja jutustusi. Romaanidest nimetatagu järgmisi: *Rudin* (1855), *Aadli pesa* (1858. e. k. 1900, 1927). *Uudismaa* (1876), *Suits, Isad ja pojad*. Pikemad jutustused *Üleliigse inimese päevik* ja *Viirastused* (e. k. 1915) väljendavad kujukalt autori maailmavaadet ja ellusuhtumist. Tema romaane ja novelle läbib skepsis ja pettumus, kohtame neis nn. „ülearuseid inimesi“, kelle elu pärast pettumusi ja ebaõnnestumisi lõpeb traagiliselt. Nad ei suuda leida endile elus õiget kohta, kuigi on targad, õilsad, ilusad ja ka head. Kaasajal oli T-il

4) J. Reiman. „Nikolai Gogol tänapäev“, „Looming“ 1929. 1159—63.

määratu kuulsus, ta oli ise välimuselt nägus, elegantne salongilõvi. Tema teoseid loeti õhinal, talle maksti kõrgeimat honorari, ka muidu oli ta rahaliselt heas seisukorras. Märgitseda võib seda, et ta oma eluaja oli tülis Dostojevskiga ja võib-olla sellele küllaltki ülekohut tegi. Üldiselt peeti teda siis paremaks kui Dostojevski. T. jutustusis tuleb hinnata kõige enam tema häid loodusekirjeldusi ja head stiili, kus ta oskab osavalt esile tõsta veetlevaid üksikasju.

Eesti keelde on T. tõlgitud ammu; juba 1879. a. ilmus „Postimehes“ tema jutt *Mumu* ja pärast seda kohatame ajakirjus ja -lehis sageli tõlkeid tema novellidest.

Turgeneviga samaaegselt esineb Ivan Gontšarov, kelle tähtsam teos on romaan *Obломov* (e. k. 1934), kus kujutatakse hingelist tardumust, laiskust ja liikumatust.

Tüsedamad realistid on Leo Tolstoi ja Feodor Dostojevski. Leo Tolstoi (sünd. 1828) on vene kirjanduse suurnimesid. Oma tähtsamad tööd kirjutas ta aastani 1885, pärast seda, üle elanud vaimse kriisi, on ta ilukirjandusele üldiselt kadunud ja tegeleb muil vaimualadel, kord usu, kord poliitika või filosoofia alal, kuid vaevalt leiab ta sealt endale püsivat käsitlusainet.

Kirjanduses äratav ta tähelepanu 1852. a. oma jutustusega *Lapsepõlv*, millele järgnesid *Poisipõlv* ja *Noorus*. 1865. aastast ilmub Tolstoi' suur ajalooline romaan *Sõda ja rahu* (e. k. 1893 ... 1898), milles kirjeldatakse Napoleoni-aegset Vene sõda ja seltskonnaelu. Romaan on väga tegelasrohke ja paigastikult mitmekesine; kujudelt ja hingeelukäsitluselt on kaks esimest jagu väga head, kuna viimased kalduvad kordamistesse. 1876. ilmub T. teine imestlusväärne romaan *Anna Karenina* (e. k. 1902—3), kus intriig on adulteerne. Haruldase osavusega on tabatud siin naise hingeelu, keda kannatused viivad lõpuks enesetapmiseni. Mõlemad need suurromaanid osutavad head inimhinge ja looduse tundmist, on tugevad tüüpide loomises, loodusekirjelduses, kuna stiil on tugev, kindlapiirine ja kujutav. Tolstoi kirjanikutalendi viimse puhanguna

ilmub 1900. a. romaan *Ülestõusmine* (e. k. 1904). Peale selle on T. kirjutanud palju novelle, jutustusi ja muusisulisi teoseid, olles väga viljakas kuni surmani (1910). T. mõju kaasaegse vene kirjanduse suhtes on määratu, ulatudes ka Lääne-Euroopasse. Meie kirjanduses hakkab leiduma tema teoste tõlkeid XIX s. viimsel kümnendil, suuremal määral aga käesoleva sajandi algul.

Vene noorematest realistidest paistab silma 90-ndail aastail Anton Tšehhov (surn. 1904), kes esialgu äratab huvi satiiriliste ja humoristlikkude novellidega, hiljem aga kaldub kurvameelsusse ja pessimismi. Tähtsamaid töid hilisemast perioodist on draamad: *Onu Vanja* (e. k. 1915), *Kolm õde* (e. k. 1915) ja *Kirsi-aed*, millistes esitatakse pessimistlikke oleviku-, kuid lootusrikkaid tulevikupilte. Eesti keelde on tõlgitud T. töid, eriti lühinovelle, õige palju, ta on tuntum autor meie ajalehtede ja ajakirjade jutuosades.

Realistide hulka tuleb arvata ka veel käesoleva ajani teotsev kirjanik Maksim Gorki (Aleksi Peškov). Oma nimekamais romaanis *Foma Gordejev* ja *Kolm* toob ta pilte Volga kaupmeeste ja linnaproletariaadi elust. Ka dramaatilisel alal on G. kirjutanud hulga teoseid, millistest on õnnestunud need, mis kujutavad lihtrahva elu (*Põhjas* e. k. 1904). Üldiselt on M. Gorki väga produktiivne kirjanik, kuid paremad on ta varasemad tööd. Sageli omavad ta teosed sotsialistlikku tendentsi. Eesti keeles leidub tõlkeid tema teoseist alates käesolevast sajandist.

II. Feodor Dostojevski.

Tutvunud üldjooneliselt tähtsamate vene realisti-dega, asume ühe isiksuse vaatlusele vene realistlikkude kirjanikkude seas, kellele kui loovale isikule on omased sellised erilised iseloomuhüved ning väärtused, mida võib julgesti kõrvutada maailma parimate kirjanikkude omadega. Dostojevski on sellisena väga originaalne omalaadsete seas nii oma isiku kui toodangu poolest.

1.

Iseloomulikumaid jooni Dostojevski elust ja isikust.

Ei ole liialdus, kui ütelda, et Dostojevski elukäik on huvitav ja meeliköitev nagu mõne ro-maanikangelase oma. Elemente sellest leiame kõikjalt tema teoseis, pole keegi nii palju paigutanud endast ja oma elust oma luuletöisse kui just tema. Sellepärast, kui tahame aru saada neist, peame tundma hästi kõike, mis puutub autorisse, kuni tema esivanemateni. D. esi-vanemad on pärit Leedust, kust nad on rännanud välja Ukrainasse ja siirdunud katoliku usust vene usku. And-meid nende kohta leidub vähe, pole isegi teada, kes ja mis oli F. D. vanaisa, kuna poeg (D. isa) on juba 15-aastaselt läinud temaga tülli, lahkunud kodust täiesti rahatult ja õppinud Moskvas arstiks. Kuni vanaeani polevat ta kõnelnud oma isast. Ja kui ta tahtis viimaks omastega leppida, polnud nad nähtavasti elus, — Dostojevskid ei elanud vanaks. Esivanemaist on veel teada, et nad olnud Leedus aadlikud ja Ukrainas mitmed vaimulikud. D. isa oli arst, omas head praksist, iseloomult vali, kinnine ja väga kokkuhoidlik. Naiseks

kosis ta endale kaunikese kaasavaraga kaupmehetütre, kes oli ilus, heasüdamlik ja õrnatundeline, tervislikult aga nõrk, nii et suri varakult.

Feodor Dostojevski sündis 1821. aastal Moskvas, kus ta ka veetis varase lapseõlve. 1831. aastast veetis ema lastega suved äsjaomandatud mõisas 150 versta Moskvast. Feodor oli vanuselt teine poeg, tal oli veel kolm venda ja neli õde. Neid kasvatati karmilt, välja ei lastud. Nii kasvas neil üksildusejoon. Ainult Feodor hiilis vahel välja ja ajas rahvaga juttu. Ilusad mälestused on tal emast, keda ta väga armastas, ja selle haigus ning surm (Feodor oli siis 16-aastane) on jätnud sügavad jäljed tema hinge. Isaga muutus aga vahekind halvemaks, eriti pärast ema surma, sest isa hakkas jooma ja oli siis väga tige ja umbusklik. Hariduse omandas Feodor oma vendadega esiti kodus, siis Moskvas erapansionis, kus õppis korralikult. Juba 15-aastaselt oli hästi kodus vene ja suures osas väliskirjanduses. Isa tahtel astus ta hiljem Peterburi inseneride kooli, mille lõpetaski. Elu selles oli Feodorile koormav ja masendav, eriti veel seetõttu, et ta vend Mihhail pidi õppima Tallinnas. Ta jäi üksildaseks, ei leidnud sõpru peale paari, ning melanhoolseks, istus ja mõtles, kuna teised lõbutseisid. Rusuvalt mõjus ka majanduslik kitsikus.

Isa ei saatnud talle enam raha, sest ta oli kohutavalt muutunud. Joomise tagajärjel sunnitud olnud ametist lahkuma, elas isa maal oma mõisas ja muutus aasta-aastalt tigidamaks ja koletislikumaks. Tema juures olid tütrede, neid hoidis ta äärmiselt karmilt, käis õhtul ja õilgi vaatamas, kas nad ei lähe ülekatte. Ta oli äärmiselt ihne, kogus raha tütardele kaasavaraks, ei rõivastunudki korralikult. Oma talupoegi kohtles ta nii toorelt, et need ta ühel sõidul lämmatasid sõiduki padjaga, kuna kutsar ja vanker olid kadunud.

See roim avaldas ränka mõju nooresse Feodorisse, siis olevat tabanud teda esimene langetoõvehoog. Eluaeg oli see tal meeles. Vahetevahel on D. oma isa kahetsenud ja mõistnud, et ta oli ikkagi haige ja kan-

nataja inimene. Isa vari aga jälgis teda kogu elu, ta on püüdnud hirmuga hoiduda sellistest pahedest.

Seetõttu kaldus D. juba noorelt raskemeel-
susse. Pärast isa surma see süvenes. Kuid kooli ta
lõpetas, kuigi enam huvi tundis kirjanduse kui oma
õppeala vastu. Ta luges palju, raamatud olid ta suuri-
mad sõbrad. Siin tutvus ta Goethe', Schiller'i, Balzac'i,
George-Sand'i, V. Hugo', E. T. A. Hoffmann'i, Shakes-
peare'i jt. töödega. Lõpetanud kooli, püsis ta ametis
vaid ühe aasta. Ta loobus sellest, andudes kirjandus-
likule tegevusele. Esimesi loorbereid aitas tal lõigata
tema ainuke sõber, ka kirjanik, — Grigorovitš.
See oli kontrastne D-le — noor, ilus, lõbus, elegantne,
jutukas, armastas sõbrustleda daamidega, D. oli aga arg,
kohmetu, mitte ilus, üksildane, peale selle ebapraktiline
— kunagi ei olnud tal raha. Ta püüdis teenida tõlge-
tega, kuid tagajärjetult, siis toetas teda keegi rikas
tädi, kuid raha ei olnud tal siiski. Nii algas ta kirjan-
duslik tegevus suuresti ka majanduslikel mõjustusil.
Grigorovitši kaudu sai ta ilmutada oma esimese romaani
Vaesed inimesed, millel oli edu. Isegi Belinski kiitis
seda. D. kuulsus tõusis, ta oli õnnelik, isegi uhke ja
pisut upsakas. Siis muutusid aga teised kadedaks, eriti
noor 25-aastane Turgenev (Dostojevski oli siis 24-aas-
tane), keda D. esialgu jumaldas. Teda naeruvääristati,
pilgati, kõneldi temast seltskonnas koomilisi anekdoote.
See mõjus. Dostojevski loobus seltskonnast mitmeks
aastaks, muutus närviliseks, hulkus öösiti väljas, jutles
omaette, žestikuleeris ja oli väga kummaline. Teda
peeti hullunuks. Sellest ajast algas D. ja Turgenevi
vaen. Kahe suure kirjaniku auahnus pörkas kokku. Nad
ei leppinud iial.

Sel perioodil ilmus Dostojevskilt terve rida lühi-
jutte, kuid kriitika võttis need vastu laitvalt. Kirjaniku
meeleolu langes. Ta oli hukkumas. Korraga arreteeri-
takse ta poliitilise kurjategijana ja mõistetakse
surma pärast piinavaid ülekuulamisi, kui ei olevat suu-
detud teda meelitada ära andma oma seltsilisi. Ta
viiakse mahalaskmisele, seotakse silmad... Kuid vii-
masel momendil antakse armu. Sellest jubedast ela-

musest pääses D. siiski, kuigi mõned ta kaaslased hül-
lusid, mõned surid.

Jõululaupäeva õhtul algas ta teekonda Sibe-
risse, neljaks aastaks sunnitööle mõistetud. Sugula-
sed hülgasid tema, samuti sõbrad; ta oli täiesti üksi,
rahata ja toeta. Teel kingib talle ühe dekabristi abi-
kaasa *Uue Testamendi*, mille vahele oli kleebitud 25
rubla. See oli pea ainuke raha D. sunnitöö ajal. Elu
oli raske, kuid D. ei murdunud, töö karastas teda, ta
õppis tundma rahvast ja elu. Alles siin sai ta inimese-
seks ja venelaseks, nagu ta ise lausub. Kolme
aasta jooksul sai ta lugeda ainult piiblit. See suu-
rendas tema religioossust. 1854 määrati ta reamehena
Siberisse Semipalatski linna teenistusse, 1855
ülendati lipnikuks (ta oli ohvitser insenerikooli lõpet-
tõttu) ja nüüd võis ta uuesti hakata kirjandusega teet-
sema. 1856. a. armus ta ja naitus, olles 33 aastane, le-
sestunud ohvitserinaisega. Esialgu mõjus abielu D-sse
hästi — ta töötas, kuigi kannatas närvlikkuse ja lange-
tõve all. Kuid naine ei armastanud teda, otsis meele-
lahutusi mujalt, Dostojevski aga ei aimanud seda. Ta
kirjutas siin teosed *Onu unelm* ja *Stepantsikovo küla*.

Varsti lahkus D. Siberist ja asus lõpuks Peter-
buri. Naine oli haige ja jäi Tveri, kus varsti
suri. Peterburis algas D-l hoogus kirjanduslik
tegevus. Ta kirjutas teoseid ja toimetas ajakirja *Vrem-
ja*. Varsti muutus ta üliõpilaste lemmikuks. Ühtlasi
elas ta nüüd, 40-aastasena, üle oma teise armastusseik-
luse. Oma mõrsja Poliinaga sooritas pikema välis-
reise, kannatades väga koketse ja kergemeelse armas-
tatu käitumise tõttu. Välismaal sattus D. mängu-
kire ohvriks. Painajalikke mälestusi sellest ajast leiame
teosest *Mängija*. Poliina on olnud algkujuks mit-
mele D. naiskujule. Varsti katkes vahekord Poliinaga,
kuna D. oli vahepeal moest läinud oma romaani *Kuri-
töö ja karistus* (1866) tagajärjel, millist üliõpilased pi-
dasid endi kohta häbistavaks. Enne-ilmunud D. töist
on sest ajast mainimisväärne — *Ülestähendusi surnud
majast* (e. k. katk. 1922/23). Vahepeal suri D. naine,
kellega ta enne surma leppis.

Nüüd tabasid teda jälle majanduslikud raskused. Vend Mihhail, kellega ta toimetas ajakirju, suri, jättes järele hulga võlgu. D. võttis need vabatahtlikult üle, tal oli endal ka võlgu; tervis muutus üha viletsamaks — ta oli närviline, silmad ähvardasid pimedaks jääda, kuid ta pidi töötama, et jõuda valmis tähtajaks kirjastajaile lubatud töödega ja et pääseda võlavanglast, millega teda ähvardasid võlausaldajad. Siin tuli tal hoolitseda ka joomarist venna Nikolai eest, samuti Mihhaili perekonna eest. Arstid keelasid tal aga töötamise. Sõprade nõuandel palkas ta enesele stenografisti, neiu Anna Slitkini. Sellega ta naitus varsti. Naine oli temast 25 aastat noorem, meeldiv, elav, vaimukas ja hästikasvatatud, ta sai aru oma mehe kannatusist ning oli sellele tõsiseks toeks, võib öelda — ta päästis Dostojevski.

D. seisukord paranes, ta võis töötada ja hoolitseda oma perekonna eest, mis ka pea suurenes. Tal oli 4 last, kelledest kaks surid õige noorelt. Sellest ajastust on pärit romaanid *Idioot*, *Igavene mees*, *Paharetid*, *Kirjaniku päevik*.

Dostojevski kuulsus üha tõusis, ta vabanes ka lõplikult rahamuredest. 1880. a. juunis pidas ta oma kuulsa kõne Puškini mälestussamba avamisel, mis kutsus esile vaimustustormi. Paljud nutsid, sülelesid üksteist, keegi noormees minestas, isegi Turgenev nuttis pisut. Üliõpilased kandsid teda kätel. Samal aastal lõpetas ta oma peateose *Vennad Karamazovid*, mis jäi ka kirjaniku luigelauluks. 1881. suri Dostojevski kopsuveresoonte lõhkemise tagajärjel, seistes ühtlasi oma kuulsuse tipul. Ta maeti määratu rahvahulga osavõtul.

Selline oli Dostojevski elukäik. Kas on selles palju rõõmustavat? Oli ta õnnelik? Vaevalt. Kuivõrd teissugune on olnud paljude teiste geniaalsete meeste elu, täis õnne, küllust, austust ja suurejoonelisust. Siin aga aina painajalikud mured, meeleheitel, kitsikus ja haigus, mis käristasid kaheks kirjaniku hinge. Kuid selles on siiski palju kangelaslikku, kõigest hoolimata sammus ta edasi, mured

ei murdnud teda. Vastuoksa, elu lõppaastal näeme teda rõõmsamana, võõrastelahkena, viisakana. Koduses elus armastas ta tihti naljagi heita, tal oli vajalikuks kombeks aprillinalja teha, lastega lõbutseda. Lapsi ta kasvatas hästi, ise elas korralikult — võimles, jalutas, armastas puhtust. Võib veel mainida, et ta oli väga hajameelne, kord andnud ta tänaval oma naiselegi almuse, kui see käe välja sirutanud. Sellisena seisab meie ees Dostojevski-inimene, ebatervena päri-likult, peaaegu inetuna väliselt, vaesena, närv-likuna ja kannatajana. Kuid kas inimessoo vaimumaailm on temalt sellepärast vähem võitnud kui teisilt tervemait ja õnnelikumait! Ei. Suur ja vä-gev hing sädeleb meile vastu kõikjalt selle saatuse va-fulapse teoseist, nad on valusalt mõtlemapanevad, seda enam, kui teame, et need on kajastused kirjaniku enese tõsisest ja raskest murest. D. teosed on murede ja kannatuste maailm. Ja kas siiski need ei mõ-justa lugejat sügavamalt kui lõbu, naer ja optimism. D. kannatuslugu avaldub kõige ilmsemalt tema loomin-gus.

2. „Ülestähendusi surnud majast.“

See töö ilmus ajakirjas *Vremja* 1860-ndail aastail. Need on mälestused D. enda sunnitöö- ja Siberi-elust. Teos koosneb tervest reast kirjeldusist, millised käsit-levad Siberi sunnitööliste elamispaiku ja elanikke, nende elu, ja üksikute tegelaste iseloome. Minategelaseks on kriminaalroimar Aleksander Go-rätškin, kelles autor kujutab osalt iseennast. Sun-nitööliste elu kujutatakse siin igal ajal — tööpäevil, pühapäevil, õhtuil, saunas, lõbustusil ja karistuste pu-hul. Tuuakse esile nende iseloomulikke üldomadusi: õiglust, usklikkust, töötahet; samuti nende pahelisi külgi — toorust, karmust, joomatõbe, pillamishimu, klatšiarmastust jne. Näidatakse, kuidas peaks vange kohtlema. Nad peavad end üldiselt süütult kannata-jaiks, ei kahetse oma tegusid. Tööl, millega neid karis-tatakse, peab olema mingi mõte, muidu on see neile ta-lumatu. Selles teoses ei esine veel D. hilisemat tähis-

ideed, et karistus puhastab ja lunastab inimest ja et vene inimene armastab karistust. Siin leitakse, et sunnitöö on ühiskondlik pahe, ta ei paranda inimest, vaid mõjub ennem vastupidiselt. Tuntakse sügavalt kaasa neile, kes siin piinlevad. Kui palju rahvuslikku jõudu on siin asjatult raisatud! Enamuses on ju siin rahva parimad liikmed hukkumas. Kes on selles süüdi? See küsimus jääb vastamata. Samuti teine: Kas on tarvis roimarit karistada sunnitööga, isoleerimisega või peame ta saatma haiglasse?

Teos on rahulik, lihtis, ainult uudne ning kirjeldusilt meisterlik.

3. „Idioot“.

Romaan pole eriti suur, üheköiteline. Ilmus a. 1868—72, seda peetakse paljude poolt psühholoogilise analüüsi seisukohalt üheks parimaks D. loominguks. Siin tahab autor oma sõnade järgi esitada tõeliselt head ja kõrget inimest. Peategelaseks on „idioot“, noor vürst Mõškin. Lapsena on ta põdenud mingit erilist haigust ja saadetud Šveitsi, kus teda ravib ja kasvatab keegi professor. Ta on üksildusse kalduv, erineb oma ümbrusest sedavõrd, et teda peetakse pisut napakaks. Vürsti iseloomuomadusist on tähtsamad: otsekoheus, lihtsus, sügavatundelisus ja kaastunne ligimese vastu. Kogu teoses teostab ta just seda viimast. Kunagi ei suuda ta näha ükskõikselt inimese kannatusi, ta ohverdab end teiste eest. Ta sarnleb lapsega ja armastab ise neid. Sellele vaatamata on aga tema mõtted haruldaselt sügavad ja järeldused õiged. Oma määratu headuse ja kaastunde eest ta aga ise õnne ei leia, pettunud oma armastuses ja lootusis, pimeb tema vaim lõplikult.

Teos on väga omapärane, huvitav ja jätab põrutava mulje.

4. „Vennad Karamazovid“.

Selle Dostojevski viimase romaani (1880) põhiteemaks on vastuolu kujutus laste ja isa vahel, mis lõpeb enamikule nimikangelasist traagiliselt. Te-

gelased ja nende saatused on järgmised. Noorim vendadest on Aleksei, ta on sunnitud katkestama õpingud gümnaasiumis ning sõitma koju. Siin kohtub ta vanakese Zossimaga ja hakkab selle õpilaseks. Ta on müstik-idealist, usklik ning ootab mingit imet, mis ei täitu. Kannatab küllalt pettumusi ning kohtab halbu kiusatusi, millest väljub siiski puhtana. On positiivsem vendadest, tuleviku elulootus.

Karamazovite peaesindaja on vanim vend Dimitri, kes on isaga läinud tülli ning lahkunud kodust. Isa kohtleb teda äärmiselt toorelt ja ebainimlikult, nii et Dimitris peaaegu kõik inimlikud iseloomuomadused on kadunud. Ta on nautlev, liiderlik, oheldamatu ja toores. Kuid tal on siiski ka häid külgi. Lõpuks mõistetakse ta sunnitööle kahtlustatuna isatapmises, mida ta tegelikult ei teinud. Ta jääb aga rahule kohtuotsusega, sest ta on hinges soovinud isa surma ja öelnud, et miks selline inimene üldse elab. Ta loodab karistusest puhastamist ja uuestisündi.

Vana Karamazov on rikas kaupmees, kolektislik kuju, kel pole ühtegi head iseloomujoont. Ta ei usu, ei tunnusta kõlblust, ei ole peaaegu võimeline kedagi armastama. Ühtlasi on ta arg ja kõlvatu. Varem on ta ise talunud alandusi, nüüd piinab ja häbistab teisi, olles äärmine ihnuskoi ja egoist. Oma poegi ja teenreid kohtleb ta võikalt, eriti Dimitrit ja Smerdjakovi. Lõpuks tapab viimane tema metsikul kombel.

Kolmas vend Ivan on haritud ja tark inimene. Oma vaateid esitab ta suurelt osalt jutustuses Suurest Inkvisiitorist, kes vestleb maa peale tulnud Kristusega ja heidab sellele ette, et ta on andnud inimesile sisetundeabaduse ja usuvabaduse. Nii ei tehta inimesi õnnelikuks, neid tuleb mõjustada jõu ja autoriteediga. Inimkond on õnnelik, kui tal on sööki ja jooki, mass ei targuta ega arutle, seda teeb vaid valitud ühik õpetajaid. Ainus õnn inimkonnale on täissöönud karja õnn. Ivan ei saa aru armastusest ligimese vastu, ainult kogu inimkonda — mitte üksikisikut — võib armastada. Ta kannatab, nähes enda ümber kannatusi, ja ei leia võimalust kedagi aidata. Kannatused ei lõpe iial.

Ivan on üldiselt autori ruuporiks, ta on otsisklev isik, mitte egoistlik eitaja. Kui ta ei saa võitu oma siseheitlusist, vaimuhaigestub lõplikult.

Smerdjakov — Karamazovi võõraspoeg, kokk ja toapoiss — on kasvanud alandusis ja häbis. Selle tõttu on ka tema iseloom oheldamatu, metsik ja toores. Siiski on ta ka juurdleja, kuid eitavale otsusele jõudev. Koeralikult truult armastab ta Ivani, kes teda põlgab. Sellele meeleheaks sooritab ta isegi roima ning annab saadud raha Ivanile. Saades aga selle eest hukkamõistu, needmisi ja peksu, lõpetab ta oma elu enesetapaga.

Vanake Zossima on vaateilt vastand Ivanile. Ta armastab loodust ja inimesi ning nende vabadust. Hoopis teissugune on tema vaenlane, isa Ferapont, äärmine müstik-realist ja seesmiselt egoistlik isik. Samuti egoistlik on karjäärihimuline vaimulik Rakitin, tal ei ole ei kaastunnet ega usku heasse ning ülevasse.

Naistegelasist on tähtsamad Kateriina ja Grušenka. Esimene on Dimitri mõrsja, kaunis ja uhke. Olnud enne külm ja kõrk Dimitri vastu, on ta sunnitud rahahädas pöörduma tema poole. D. annab talle oma viimsed 5000 rbl. ja kohtleb teda väga aupaklikult. See hämmastab, kuid ühtlasi alandab neiut, tema uhkus ei luba tasumata jätta seda suuremeelsust. Kui ta on tasunud oma võla, pakub ta end D. naiseks, kuigi ei armasta teda. Ta püüab D. suuremeelsust üle trumbata iseenda omaga. Kaudselt aitab ta nii hukutada Dimitrit. Tegelikult armastab ta Ivani.

Grušenka on vaene, aga väga ilus. Noorelt on teda petetud ning vanemate poolt kodust minema kihutatud. Ta elab nüüd Karamazovite juures, vana K. kohtleb teda esialgu väga hästi. G. unistab kättemaksust oma häbistajale ja sõltumatust elust, selleks kogub hoolega raha. Ta armastab Dimitrit. Palju tema halvast ülalpeost meeste suhtes on seletatav kättemaksuihaga nendele (vrld. Zola „Nana“).

Romaan *Vennad Karamazovid* kujutab nagu teisedki D. teosed inimhinge tumedaid külgi, lõhestatud hingega isikuid, ja on ses mõttes tema teiste teoste võtete ja ideede kordamine. Siingi liigume tuttavas Dos-

tojevskilikus ümbruses. Ideed karistusest ja lunastusest, oheldamatust kirest, kõlvatusest, usust, vabadusest ja armastusest nagu mujalgi. Sellele romaanile on puuduseks pikkade monoloogide sage kordumine ja kirjeduste venitamine. Vogouet, Poritzky, Zabel jt. peavad seda isegi kaunis halvaks just liigse venitamise pärast, mis vihastavat lugejat. Olevat vaja palju „mehisust“, et seda pikka lugu läbi lugeda. Teos on ka ebäühtlane ja teatud mõttes sünteseerimata ning lõpetamata. Teiste arvustajate arvates on see romaan jälle D. paremaid, kui mitte parim.

5. „Kuritöö ja karistus“.

a) Teose ilmumisest.

Romaan *Kuritöö ja karistus* ilmus ajakirjas *Russki Vestnik* (1866). Arvustus võttis selle vastu külmalt ja isegi halvakspanevalt. Juba esimeste peatükkide ilmu- des tõusis kaunis suur pahameelepuhang, eriti haavunud olid üliõpilased, kes muutusid nüüd D. sõbrust tema halvustajaiks.

Kirjutatud on teos ajastul, mil D. elas Peterburis pärast Siberist naasmist, ka välisreis Poliina N-ga sün- dis sel ajal. D. naine oli suremas ja surigi. D. tabasid rahalised raskused, teda ähvardas võlavangla, vend Ni- kolai oli joomahaige, Mihhail surnud. Kirjaniku mee- leolu ei võinud neil põhjusil olla optimistlik. Edasi teame, et ta on olnud kauemat aega huvitatud kuritöö ja karistuse probleemist, mille kohta võtnud isegi sei- sukohti avalikult, varem juba ka teoses „Ülestähendusi surnud majast“. Ei ole palju möödunud sellest, kui au- tor ise vabanes karistusekandmisest. Seega on küllalt selge, kuidas on kirjanik tulnud mõttele kirjutada sel- lisepealkirjaline ja -meeleoluline romaan.

D. kirjutab oma teoseid alati rutates, tal ei olnud aega ühte lõpetada, seal alustas juba teist. See sõltus ta iseloomust, aga õige suurel määral ka rahapuudusest. Käsitletavat romaani kirjutanud D. õige hoolsasti, nii et polevat teinud isegi harilikke jalutuskäike ja visiite. Peale selle vajab märgitsemist, et seda kirjutati ajale- hele — järk-järgult, kuna honorar oli juba ette võetud.

Varsti pärast ilmumist tõlgiti romaan *Kuritöö ja karistus* saksa ja prantsuse keelde, ning õige pea ka teistesse keeltesse. Praegu on ta tõlgitud kõigisse kultuurkeelisse. Välisarvustus võttis romaani vastu väga kiitvalt, ta kutsus esile Lääne-Euroopas määratud huvi vene kirjanduse vastu. Eesti keeles ilmus selle romaani esimesi tõlkekatkendeid esmalt 1928. aastal J. Aaviku sulest ning kogu romaan pisut kärbitult 1929. aastal A. H. Tammsaare tõlkes.

b) Teost kujundavaist juhttegereist.

Kui kirjanik tahab oma teoses kehastada mingeid ideid, siis on need kahtlematult esimesiks tegureiks, mis mõjustavad teda — vastavalt sellele kogub ta materjali ja kujundab seda elavaks teoseks. Ideid võib olla enam kui üks, kuid üks on neist ikkagi juhtiv, see on põhi-idee. Ideeliste järeldusteni jõutakse harilikult siis teatud probleemide püstitamise ja lahendamise kaudu, nende ülesanne on ideid kujukamalt tähistada. Kuna kõik see sünnib tegelaste vaimus, siis on teose juhtjõuks formaalselt võetud inimeslik vaim, mis on hingestatud mitmesuguste ideedega. Need panevad liikuma teose materiaalse tooraine.

Romaani „Kuritöö ja karistus“ juhtideeks on ilmselt see, et iga roim kutsus esile paratamatult mingi karistuse. Sellega on ligidalt seotud kõigepealt karistuse lunastava ja puhastava mõju mõte, mis omakorda järgneb autori lemmikideest, et inimese kõlbeliseks õilistamiseks on vajalik taluda kannatusi. Teistest ideedest mainitagu veel mõningaid, mis juhivad sündmustikku: hingelise vabaduse, ligimesearmastuse, inimese loomuliku kõlbla sisehääle idee jt., kuid nendest hiljem.

Läbi lugenud teose, jääb meile kindel veendumus selles läbiviidud põhiideest: tapmine ilma karistuseta ei ole antud eeldustel õigustatud ega võimalik. Formaalset võiksime seda väljendada ka nii: otstarve ei pühenda vahendit. Seda valgustab peategelase hingelise võitluse kujutamine, mis ongi teose põhiprobleemiks.

c) Teema ja faabula.

Teose pealkiri on *Kuritöö ja karistus*, mis vastab täielikult sisule, kuna romaani peateema ongi: üliõpilase Rodion Raskolnikovi roim ja sellele järgnev karistus tema hingeliste kannatuste näol. Lihtsamalt öeldud: romaan kõneleb roimast ja järgnevast karitusest. Kõrvalteemade ülesanne on selle ilmekamaks muutmine. Selline teema on kindlasti aktuaalne igal ajal ja seega iseenesest huvitav. Nähtavasti teemast oleneb ka see, et ainealaks on valitud linnaelu; nimelt kehvemas ümbruses, seal on roim vahest loomulikum, sinna võib tegevusse paigutada ka teatud isikuid, võib korraldada olukordi, mis on vajalikud teema käsitlemiseks just autori maitse kohaselt. Kuid kahtlemata on vist üks ainevaliku tegureid ka kirjaniku kogemused: linnaelu ta on tundnud paremini. Värvingult on aine tõsine ning laadilt reaalne.

Teema juhib ainekogu korraldamist mingiks ehitiseks. Ehitusmaterjali algosisteks on kirjanduslikud telliskivid — motiivid⁵⁾, millised eepilises teoses liidetult peavad moodustama faabula. Sel juhul on nad üksteisega ajalis-põhjuslikus seoses. Käsitletavas romaanis on peamotiivistik seotud ahelikus: kuritöö sooritamine ja kannatused selle tagajärjel. Peale selle on palju teisi motiivistikke mitmesugustel teemadel, nagu: liigkasuvõtmine, ligimesearmastus ja kaastunne, sugupooltevaheline armastus, liiderlik ja kuriteoline armastus, enese piinamine, sõprus, enese ohverdamine, emaarmastus, armetu ja vilets agulielu, inimsoo parem tulevik, hingeravi kannatustega, eluraskustega võitlemine, sunnitöölis-elu, joomine, suremine, matused jne. jne. Motiivid on üldiselt tõsist laadi, väljendavad midagi masendavat ja traagilist. Lõbusaid on väga vähe.

Palju on teoses vabamotiive, mis pole seoses faabula põhilülidega, need on filosofoerivat laadi arutlused tegelaste monoloogides ja mõtisklustes. Loodust kirjeldavaid motiive on aga vähe. Enamik motiive on hingelised.

5) Motiiv on pisim, lahutamatu teemaosa. Näit.: Lind laulab.

Tegevus selles romaanis algab juuli algul ning olulisem osa sellest sünnib umbes ühe kuu jooksul. Epi loog teatab meile veel tegelasist umbes 17 kuud pärast seda aega, ning tagasihaaravalt saame teada, et Raskolnikovis on tekkinud idee vanaeit tappa umbes 1½ kuud enne sündmustiku algust. Ajastu määramiseks on meil kaudseid andmeid: tehakse juttu üldtuntud isikuist, kelle najal saame seda määrata. Need on Napoleon, Schiller jt., mis lasevad oletada, et tegevus areneb XIX s. keskel, sama lubavad järeldada miljöölised tunnused (Poola mäss). Õigemini siis, D. kirjeldab oma kaasaega. Fabulaarne aeg ei ole pikk, aga küllaldane peategelase psüühiliste elamuste vajalikuks arenduseks. Sündmustikupaik on Peterburi, mida tõestavad kohanimed (Neeva jt.) ja ka muud tunnused.

d) Tegelaskond ja ideed.

Peamotiivi teostajaks on romaani heeros, kes on ühtlasi põhiidee kandjaks. Milline peaks olema isik, kes võiks teostada roima ideelisel põhjusil ning tunda hiljem sügavat moraalset piina? Arusaadavalt haritud isik, kel on juba kujunenud teatud maailmavaade, käesoleval juhul üliõpilane; ühtlasi aga ei jää ta oma teoga rähule, ta veendumused pole lõplikud, ta on veel otsisklev isik, on alles noor. Noorus vastab ka enam poeetilisele põhimõttele. Samuti on ta vaene ja sellest tingitult kergemini aldis kuriteole, sest füüsilised põhjused toetavad siis vaimseid. Peategelasest sõltub kõrvaltegelaskond: ka need peavad olema noored, enam-vähem sama haritud, samases majanduslikus olundis, nii et nendega kokkupuuted oleksid kergemini põhjendatavad ja arusaadavad. Kuid läbi ei saa ka ilma vanemate tegelasteta, sest muidu on isikuline koostis liiga ühekülgne, ebaloomulik. Tegelasiks peab olema niihästi mehi kui naisi. Käesolevas romaanis on juhtivad tegelased noored, vaesed, intelligentsed, võimelised väljendama sügavaid ideid, nad elavad peost suhu, kuid mõtlevad ja kõnelevad palju. Tegelaskond on sobivuses nii teemaga kui ka ideedega: üliõpilased, ametnikud, aadlikud, tänavatüdrukud, töölised jne., neid on

kaunis palju, nii et mõne ülesanne teoses jääb tumedaks, kuid üldiselt on igale leitud vastav ülesanne ja koht romaanis. Tõsi küll, eesti lugeja seisukohalt on nende iseloomudes mõndagi väga erinevat meie kirjanduslike heerooste omist, kuid see ei ole kuigi segav.

Kõige tugevama tundelise tooniga on varustatud romaanis kaks isikut: Rodion Raskolnikov ja Sonja Marmeladov. Esimene neist on seega heeros, teine herooin. Nendega tutvumegi kõige põhjalikumalt, ning ka tegevus sünnib enamasti nende kortereis. Teised esinevad nende kahe iseloomu ja isiksuse selgitamiseks ja esiletõstmiseks.

Raskolnikovi kohta ütleb tema sõber Razumihhin, et ta on tark, tusane, sünge, kõrk, uhke, umbusklik, raskemeelne, suuremeelne, hea, kinnine, soe, külm, sõnakehv, sõnarikas, ei pilka, iseteadlik, püsimatü ... tema iseloomu ei või usaldada, on tujukas ja fantastiline (lk. 264 ja 266). See on otsene karakteristika, kuid püüdkem vaadelda heeroose tegusid ning käitumist ja järeldada sellest ise tema iseloomuomadusi ja maailmavaadet. Kõigepealt veendume siis, et R. on esijoones uhke, nõudlik, valitsusehimuline ja eneseteadlik. Tema lemmikkujuks elus on Napoleon, kes oli Venemaal tol ajal moes. R. on ka individualist, ta arvab endal olevat erilisi eesõigusi elus, arvab võivat vilistada ühiskondlikele kombeile, seadusile, usule ja moraalile oma enam-arenenud isiksuse tõttu. Ta peab end „õpetajaks“, nagu selgub arutlusist teoses. Võib ütelda, et R. on üks neid nihilistitüüpe, mis olid nii moes tolle aegses vene kirjanduses, kuid ta on kaugelt individuaalsem ja sügavam kui teised sellelaadsed.

Asunud eitamisteele, jälgib ta seda järjekindlalt ja jonnakalt. Korduvalt kõneleb ta inimsoo tulevikust ja õnnest, kuid see jääb siiski kuidagi nagu kõrvale, silma paistavad esijoones R. isik ja tahe. Ta on sellisena üliinimene Dostojevski mõttes (vrld. Nietzsche omaga). Ta jagab inimesed kahte liiki: haruldased ja harilikud. Esimesed on juhid, mõtlejad, kes viivad inimkonda edasi, kusjuures neil on õigus ka sooritada

kas või roimi, kui nad oma üldkasulikke ideid muidu ei saa teostada. Selliseid on aga haruldaset vähe. Miljon korda enam on teist liiki inimesi: rumalaid, arenematuid ja konservatiivseid — need on n. ö. toormaterjal, millest aegade jooksul midagi võib saada. R. on oma vaimus püstitanud küsimuse: kuulub ta esimesse või teise rühma? Kas omab ta nii tugevat tahet, et olla üle massi seadlusist, eelarvamusist ja moraalist. Terve tema tegevus romaanis on üliinimese teostamise ja tõestamise püüe eneses. Sellest sõltub tema roimgi, kuna ta ise lausub lk. 520. „...minul oli siis vaja teada saada, olen ma täi, nagu kõik, või inimene?“ Ja lk. 518: „Kes on hingeliselt ja vaimselt tugev ning kindel, see on nende (massi) valitseja! Kes kõige rohkem julgeb, sel on kõigest rohkem õigust.“ Ning edasi lk. 520: „Ja mis peaasi, Sonja, mitte raha polnud mul tappe vaja; mitte niipalju raha kui midagi muud...“ Seega materiaalne põhjus ei olnud peateguriks tapmisel, vaid kõrvaline mõjustaja. Teisal väljendub R. samas mõttes: „Tõsine valitseja purustab Touloni, korraldab Pariisis veresauna, unustab sõjaväe Egiptusse, raiskab pool miljonit inimest sõjakäiguks Moskva vastu ja heidab Vilnos selle üle nalja“ (338). Niisuguseist väljendusist järgneb, et Raskolnikovi sooritatud roima peapõhjusiks olid tema kõrge enesehinnang, uhkus, iseteadvus — ning sellest sõltuv tahe proovida oma jõudu. Edasi — milline on karistus, mida ta kannatab, ja milliseist iseloomuomadusist see on põhjustatud? Sooritanud kuritöö, püüab ta ka „naeratada“ nagu „tõsine valitseja“, kuid pea selgub, et ta pole selleks kohane, tema tahe on liiga nõrk. Teda valdavad hingepeinad — algab tema üliinimestahte ja päriliku sisetunde võitlus. Kõigepealt masendab teda tehtud kuritöö tühisus. „Napoleon, püramiidid, Waterloo — ja kõhetu, ilge registraatori lesk, vanaeit, liigkasuvõtja, puukastiga voodi all. Kas roniks Napoleon vanaeide voodi alla! Eeh, rämps!“ (338) — niisugused mõtted ristlevad R. peas. Vahest siis, kui roim oleks olnud imposantsemate tagajärgedega, ei oleks ta kahetsenudki. Ja tegelikult ei kahetsegi R. põrmugi oma roima

kui sellist romaani lõpuni — vanaeit oli kasutu isik —, vaid ta kahetseb, et ta on tapnud printsiibi, ja seega iseenda (520). See on kahetsusetunde sügavam külg, heeroose uhkusetunne on varisema löönud. Samuti aga ei pääse ta tahe võidule nõrkinimesliku sisetunde üle. Kõlblus, moraal ja traditsioonid on inimühiskonnas igivanad, võib olla igavesed. Neid kasvatatakse meisse ja parandatakse edasi, nad on muutunud aastatuhandete jooksul loomusunniliseks. Sellepärast ei suuda ega või harilik nõrk surelik iialgi tappa selliseil eeldusil. R. tunneb, et ta on nõrk, teda hirmutab see, et roimar võib ilmsiks tulla, ta on arg, löödud, ta ei suuda olla avameelne, ta ei suuda isegi otsa vaadata oma armastatud emale ja õele — see sünnitab talle lõpmatut piina. Selle tõttu muutubki tema käitumine kahtlustäratavaks neile, kes on suutelised aimama tõtt; ja arusaamatuks neile, kes seda ei ole. Seejuures paneme tähele temas teatud enesepiinamise joont. Ta armastab mängelda oma enesevalitsusega kassi ja hiirt. Kuid lõpuks on tema erandinimeselik tahe murtud. Ta tunnustab, et on argpüks, lontrus (514). Ning selgub, et ta on äärmiselt õnnetu, pole ühtki seika, mis õigustaks tema roima. „Ei, ei, sinust õnnetumat pole terves ilmas kedagi“ (510). Tal pole muud teha kui alistuda.

Raskolnikovi kannatused on hingelised, keha pole tal nagu olemaski, ta ei hukka end sellepärast, et on uhke: ta suudab kanda oma häbi. Kuid ta ei looda tulu enda ülesandmisest, ta ei tunne end süüdi roimas, küll aga enesealanduses. Nii suur mees, ja selline vilets teoke! (Üles annab ta end kõrvalmõjustusil, sisetunne teda selleks ei sunni, samuti on temale tühised kohus, vangla, sunnitöö.) Seega on talle suurimaks kannatuseallikaks sisemine uhkus. Ta häbenes, et ta oli nii pimesi, lootusetult, kuulmatult ja rumalalt hukkunud, ja veel seda, et ta end peab taltsutama mingi rumala ja mõttetu seaduse ees (673). Heeros on täiesti maha surutud, lootused on purunenud — miks? Ühe teo pärast, ühe tühise ilge vanaeide tapmise pärast. See on Raskolnikovi karistus.

Ainult aeg annab tagasi lootusi ja elutahet. Ja

seda teevad hingelised ja osalt ka kehalised kannatused. Aegamööda hakkab talle selguma, et elu on kallem vara, teda peab armastama, ja kelleltki ei tohi seda riisuda. Ses äratundmises, oma süütundes, hakkab kujunema heerose uus elu, mida ta on valmis lunastama uue vägitööga. Ka tema roim ei tundu temale nüüd enam nii mõttetuna ja rumalana, ainult see on väär, et ta on võtnud inimeselt elu, sest igal elul on oma vajalik koht kõiksuse kehandis.

Seesugune on Raskolnikovi kui peaidee kandja hingeline rändamistee. Teose kestel pole ta ühiskonnale kuigi väärtuslik isik, kuid temas peituvad eod saada selliseks pärast puhastavaid kannatusi, selle lootusega lõpebki romaan. Siiski on tal ka siingi palju omadusi, mis teevad ta meile sümpaatseks. Ta armastab sügavalt oma ema ja õde, see on veel tugevam kui ta uhkus, ta on kaastundlik vaeste ja hüljatute vastu, samuti loomade vastu, väga ennastohverdav, ta on aus, tark ja sügavatundeline. Ei puudu tal ka negatiivseid omadusi: ta on väga äkiline, afektiivne, roimar — kuigi meile ei tee see teda ebasümpaatseks — vaid veel suurendab meie kaastunnet tema vastu, meile jääb mulje temast kui oheldamatust, pulbitseva hingega otsisklevast noorurist, kes on oma tõekspidamisis eksinud ja kannatab nüüd rängalt, kuigi ka temal oleks õigus teatud osake-segi õnne peale maailmas. Kuid seda ei lange talle osaks ühtki kübet, kuigi ta püüab vägagi sageli anda seda teistele. Olles uhke individualist, on ta siiski altruist, kes ei suuda taluda ligimeste kannatusi. Jälgides tema siseheitlusi näeme, et need on meeletlikud, suured ja sügavad mõtted kajastuvad sealt, ta on dionüüsiline kuju, täis vastuolusid ja üllatusi. Põlata teda ei saa, võime talle kaasa tunda ja kaldume isegi tema mõtteid pooldama.

Sonja on sügavalt idealistlik neiu. Kuid muljend tema isikust ei jää nii loomulik kui Raskolnikovi omast. Ta on oma nooruse kohta liiga elutark, tasa-kaalukas ja hea. See on kõigiti idealiseeritud kuju: ta on puhtahingeline, suuremeelne, ennastohverdav, kangelaslik ja usklik. Ta on eeskujuks Raskolnikovilegi,

kes austab tema heroilisust. See, et ta on seltskonna silmis kõlbeliselt langenud, suurendab veel kaastunnet tema vastu, samuti see asjaolu, et ta ise peab ennast alatuks ja väärtusetuks. Dostojevski on Sonjas kujutanud oma lemmikideed — kannatused puhastavad inimest. Raskolnikov tunneb, et ainult selline isik, nii palju kannatanu, võib mõista teda, ja ainult temale tunnistab ta oma teo. Sonja ongi Raskolnikovi lunastaja, kelle kaudu ta võidetakse tagasi usule, elule ja armastusele.

Razumihin on avameelne, aus, heasüdamlik ja ustav sõber. Vastandina paljudele teistele tegelastele on ta optimist. Oma rahulikkuse, kiretuse ja pealiskaudsusega on ta kontrastiks Raskolnikovile ja aitab selle iseloomu reljeefsemalt esile tuua. Ühiskonnale saab temast keskmiseandeline, tüse töömees, kes asutab korraliku perekonna ja sammub oma rada elus tublilt ja rõõmsalt.

Marmeladov on vaesuse ja muil põhjusil kaldunud joomisse, kuid sellegipärast näeme temas õige palju tõeliselt inimlikke vaateid ja arusaamisi. Temale tunneme sügavalt kaasa ja autor isegi on teda armastanud.

Kateriina Marmeladoviga esitatakse eluraskuste rängimasse keerisesse paisatud perekonnaema. Ta elu on tulvil täis kannatusi, õudust ja alalist võitlust, ta on võitlusehimuline ning energiline ja ei alistu enne, kui lakkab tema hingamine ja vaikib süda. Tema iseloomu karmus, sageli suur ägedus ja viha on täiesti seletatavad olukorraga: äärmine vaesus, nälginud lapsed, joomahaige mees. Ennem on ta aga näinud paremaid päevi. See on kangelas-ema kuju.

Marmeladovite lugu on paremaid ja südamlikumaid lehekülgi kogu romaanis, see on usutav ja põrutav lugu langusest ja armetusest.

Svidrigailovi kui aadliku iseloomus on palju arusaamatut ja salapärast. Ilmne on vastuolulisus tema hinges. Ühelt poolt liiderlik, alatusile kalduv, toores ja kergemeelne, ei puudu tal teiselt poolt arukust, kaastunnet ja sügavaid mõtteid. Tundub, et au-

tor on seda kuju siiski voolinud rohkem armastuse kui põlgusega. Õieti kaastundega. Tema teod on jõulised ja silmapaistvad, efektikad, teose lõpul tungib ta isegi rohkem esile kui heeros ja teised, mis valmistab hästi ette tema hukku. Ei või ütelda, et ta jääks meile täiesti vastumeelseks, meile meeldib tema algupärasus ja salapärasus. Tunneme tema hinges suuri kannatusi, kuid ta ei näita neid, olles omapäraselt rahulik ja surseski naeratledes, otsekui trotsides elu. Ta on küünik.

Porfiri — kohtu-uuriija kuju on kaunis selgejooneline. Ta on aus, elutark, avameelne, kaastundlik ja hea. Üldiselt muutub ta sümpaatsemaks teose lõpul, algul on pisut arusaadamatu. — Raskolnikovi ema ja õde on kirjeldatud küll suure armastusega, kuid nad on jäänud hõredaiks. Parem on ema kuju. Dostojevskit on alati veedelnud emaarmastus. Ka siin on muretses ja hoolitsev ema eluline ja arusaadav. Õest võib ütelda, et ta jääb vahel meile ebamõistetavaks, kuid oleme veendunud ta kenaduses, meeldivuses, aususes, puhtuses ja selles, et ta siiralt armastab oma venda.

Ainuke päris ebameeldiv isik romaanis on Dunja peigmees Lužin. See on äärmine egoist, rahakummardaja ja kuulsuseihkaja, kes mõtleb nende abil endale õnne rajada, kuid sellist „õnne“ meie ei saa pooldada. Peale selle on ta autu, upsakas ja piiratud arusaamisega.

Oleme heitnud pilgu romaani tähtsamaile tegelastele, jättes kõrvale arutlusest episoodilisi ja teisi vähem tähtsaid. Dostojevski romaanikujudele on siin iseloomulik, et nad kõik kannatavad, igaüks omal kombel, üks suuremal, teine vähemal määral. „Kannatus ja valu on paratamatud igale laiale teadvusele ja sügavale südamele“, kirjutatakse romaanis. „Mulle näib, et tõeliselt suured inimesed peavad ilmas ka suurt kurbust tundma“ (326). Teisal ütleb Raskolnikov: „Mis teha? Mis vaja, peab murdma, alatiseks, see on kõik. Ja peab kannatuse enda peale võtma!“ (406). Peab murdma senise mina ja kannatuste kaudu püüdma õilistada seda, selle kaudu vabaneb vaim võitlusist sisemiste vastuoludega ning ainult vabal vaimul on eeldusi saada valitsejaks. „Vabadus ja võim, aga peaasi võim! Kõigi

värisevate loomade ja kogu selle sipelgapesa üle! ... See on eesmärgiks“ (406). Kokkuvõtteks väidetagu, et romaani tegelased arutlevad ja teotsevad peamiselt eetiliste ja usuliste ideede vallas ja ajel. Oma toiminguis ja kõnedes on nad meile pisut võõrailmelised ja mitmeti iseäralikud, neil on omane vene rahvuse hingeline erijoon, nii nagu „Seitsme venna“ tegelasil soome oma.

e) *Kompositsioonist ja stiilist.*

„Kuritöö ja karistus“ on romaan, koosnedes alapeatükese jaotatud kuuest jaost ja epiloogist. Ta on mahukas: aine- ja tegelasrohke, keeruka intriigiga ning lõpeb lahtiselt. Tegevuse juhttegereiks on hingelised põhjused, sellepärast võime seda nimetada psühholoogiliseks teoseks. Esimeseks vastuolusid ja võitlusi nende kõrvaldamiseks tekitavaks teguriks, s. t. sõlmeks, on siin kihutus kuritööle. Selle tekitavad mitmesugused motiivid. Kõigepealt Raskolnikovi iseloom, mis on vallatud üliinimes-ideest. Sellise mõtte tekkimine kutsub kohe esile võitlusmomendi: R. juurdunud kõlbeline sisetunne asub sellega võitluse. Sisetunde häält aitavad lüüa vaesus, halb toitlus, üldine tervislik nõrkus, kuuldus Marmeladovi tütre Sonja kangelaslikust ülalpeost, ema kiri, juhuslik kõnelusekuulamine heinaturul, üliõpilase arvamused trahteris, samuti vanaeide äärmine egoistlikkus ja tiigedus. (Siga tappa on „kergem“ kui lammast.) Nii on tapmisakt küllaldaselt põhjendatud, ning ühtlasi oleme selle aja jooksul tutvunud ka suurema osa tegelastega, kellede elujuhtumusi siitpeale näeme paralleelselt peategelase omiga. Osaliselt esineb ka takistatud ekspositsiooni elemente. Mõningate kõrvalteemade sidumus põhiteemaga pole hästi põhjendatud, kas või Marmeladovite saatuse ristlemine Raskolnikovi omaga, juhuslik kohtumise kõrtsis ja imelise pihtimuse kuulmine samal korral. Kuid leppida sellega võib, see pole võimatu. Pisut üllatuslik on ka see, et Lužin satub elama just Sonja naabrusse jm., kuid need on vähemtähtsad kõrvaljuhtumid. Romaani peaülesanne — Raskolnikovi hingevoitluse kirjeldus on kõikjal siiski

õieti ja asjatundlikult läbi viidud. Romaani algosa — kuni tapmiseni — on väga põnev, mida saavutatakse pea kriminaalromaaniliste vahenditega (takistused ja ebaõnnestumised, petlik lahendus). Hiljem on pinevusetekitajaiks R. siseheitlused ja hädaoht avastatud saada, mis lähevad ikka enam ja enam raskemaks ja suuremaks, kuni heerose tahe murdub ja ta mässuline vaim alistub. Selle kulminatsiooni-järgmise motiivi (ülelunnistamine) ettevalmistamine on meisterlik. Sisemised põhjused peaaegu ainuüksi viivad heerose pihtimiseni Sonjale; ülelunnistuse ni jaoskonnas viivad aga nii sisemised kui ka välised (Sonja, Porfiri jt.) põhjused.

Kompositsiooniliste võtetena on enim viljeldud kontraste, mida esineb tüüpides, tegevuses ja meeleoludes. Meelivaldavam kontrastsus valitseb roimast kannatava peategelase ja tema mitte midagi aimavate armastavate sõprade ja omaste vahel. Tegevuslike kontraste saavutatakse ootamatustega, mida valmistatakse ette teesklemise ja saladuste seadeldise abil. (Ümbrus ei tea, kes on roimar; R. ei tea, kas ümbrus aimab midagi tema teost; R. ei tea Svidrigailovi soove ja ei saa aru tema käitumisest; Sonja ei tea, kust sai tema taskusse sajarublane; Lužin teeskleb, et talt on varastatud; R. teeskleb sageli mitmesuguseis olukorras jne. jne.) Peafaabula-keti arengusse toob pinevust muidugi ka tõkendavate kõrvalteemade vahelepõimimine, milliseid arendatakse paralleelselt peateemaga. On nõutav, et kõrvalteemade intriigid oleksid paralleelsed peateema omaga, — nii et kompositsioonilised tähipunktid (tõus, kulminatsioon, lahendus) oleksid umbes samus paigus. Käesolevale romaanile ei saa ses suhtes midagi ette heita, kokkupuuted teemade vahel on enam-vähem loomulikud. Heitlused lõpevad ka peaaegu samaaegselt. Raskolnikovi ülelunnistamisele eelneb ühe öö võrra Svidrigailovi enesetapp, proua Marmeladov on surnud pisut varem, tema laste eest hoolitsetud. Razumihhini väljavaated abiellumiseks on lootustäratavad, sest rivaalid — Lužin ja Svidrigailov on kõrvaldatud. Seega on sõlmitus lahendunud.

Kohati kipuvad teose sümmeetriat rikkuma liiga pikad arutlused ja monoloogid, teiselt poolt on need aga autori lemmik-väljendusvormid, nendeta ei saa ta läbi.

Liialdamine haiguse ja näljaga muutub ka mõnikord väsitavaks, kuigi võib arvata, et ühe kuu jooksul võib ka nii olla. E. Zola aga näiteks ei anna kuude kaupa oma tegelasile korralikult toitu, aga siiski elavad ja tegelevad nad küllaltki energiliselt. Tegevus on ühtlane, ilma lünkadeta, mõni episood on siiski nõrgalt tegevusse vahele lülitatud, tundub liigsena. (Juhtum tänavatüdrukuga jt.) Samuti häirib see, et tegelased igal juhul põhjust leiavad pikalt targutada väga mitmesuguseist asjust. Psühholoogiline analüüs on aga täiuslik, see on romaani kõige tugevam külg.

Mis puutub keelestiilisse, siis pole D. mitte sädelev stilist. Lause on tal sageli kahvatu, närviline ja katkendiline, kaldub abstraktsusse; kõik tegelased kõnelevad sama stiili — see on autori oma. Erikeeled puuduvad pea täiesti. D. ei armasta kirjeldata loodust ega ole meister kaunite sõnade valikus. Seejuures ei ole lausestus kerge, vaid raskepärane. Palju stiililisi puudusi oleneb kahtlematult kiirustusest, millega D. oma töid kirjutas, sageli ainult dikteerides — kiirkirjutaja abil.

Meeleolult on „Kuritöö ja karistus“ sünge ja painajalik. Masendavad unelmad, haigused, nälg, roimad, surmad hoiavad lugejat oma meelevallas ja sisendavad sügavat tragismi. Miks kannatavad inimesed ja ei saa elada õnnelikult? Sellepärast, et — nad on otsisklejad, juurdlejad ning sügavatundelised, nad püüavad kaugete ja õilsate sihtide poole. Vabatahtlikult otsivad nad kannatusi. See on autori suur religioon — ainult nii saab inimene õilsaks, suureks ja vabaks. Ja neile tunneb autor sügavalt kaasa. Romaani lõpp vaid on pisut sõbralikum, pisike optimismi helk paistab meile vastu. Kannatuste ja heitluste ränk tee on jõudnud vaiksesse rahulollu ja lootusse, õnnelikumasse ja sisukamasse tulevikku.

6. Kokkuvõtlikku.

Dostojevski teosed on kõik samalaadsed: palju tegelasi, keerukas faabula, enamasti linnamiljöö. Kõikjal on ta sügav hingeelutundja. Ta eksperimenteerib inimhingedega, on inimesteadlane. Tõepoolest, millistesse väljapääsematuksse ja talumatuksse seisukorriste ei aseta ta oma kangelasi! Mis ta nendega kõik ära ei tee! Läbi vaimse ja hingelise languse kuristikku viib ta neid roimadeni, enesetapani, nõrgameelsuseni, hulluseni. Tema teosed on otsekui salapärased laboratooriumid katseiks inimhingedega, otsekui kuradiköögid, kus lahatakse vaimusid. D. on väga hea psühhopatoloog — väga suur osa tema tegelasi on närvilised või päris närvihaiged. See on kirjanik närvihaiguste eriteadlane. Kuid kõik, mis ta on loonud, kannab suure andekuse pitsert.

Materialism, mis lääne-euroopa naturalistide teosis omab kesksed kohta, ei tule D. juures maailmavaatena pea üldse arvesse. Tema heerosed tegelevad vaimsete küsimustega, materiaalne maailm oleb nende suhtes mingi kõrvalnähtusena ning võitlus elus sünnib vaimu olemasolu, mitte keha eest.

Kirjanikuna on D. dünaamiline, tormav ja jõuline. Kõik heerosed on tal kirglikult kannatajad. Vaatleme nüüd, millise sihiga eksperimenteerib D. inimhingedega. Vastuse sellele leiame, kui pisut süveneme tema toodangusse. D. otsib elusaladust, ja see peitub tema arvates inimeses, nii et kui lahendada inimeses peituvat igaviku osakese — vaimu — saladus, on lahendatud kõik. Siis on inimhing vaba, tema teotsemistee kindlasihiline. Vabadusearmastus piinab inimest, hukutab teda tegudele, mis tõestaksid tema tahte jõudu ja sõltumatust, vabadus on kõik, inimene on valmis igale kannatusele, hullusele, et aga tunda end vabana. Tee sinna pole kerge, ta viib läbi öise pimeduse, kuristikku ja valude, ning selle keskel laheneb ja rahuneb inimhing sügavuses mässav meeletu kiremõll. D. heerosed kehastavad vägivaldaks

muutuvad vabadustungi, meeletuteks tegudeks hukutavat, mis viib aga väärsihile — õieti orjusele. Sellest lunastab neid karistus; mitte väline seaduskäsi, vaid inimeses eneses peituv jumalik olemus on see, mis sisetunde häälena masendab mässajate hingi. Nad peavad veenduma, et on olemas paratamatu kõrgem jõudlus kui inimene, ning seda peab arvestama oma toiminguis. See jumalik olemus määrab hüve ja pahe piirid ning keegi ei pääse karistusest, kui ta on sooritanud roima, sest inimvaim on põhiliselt tahtevaba ja vastutab ise kurja eest. D. arvates on igale isikulisele olen dile omane teatud määr kurjust, ainult isikutu olendi suhtes ei eksisteeri hüvesid ega pahesid. Kuid kurjus on alatus, see peab kaduma. See on aga ühtlasi inimese tee, mille kaudu ta võib jõuda enesetunnetamisele ja kõrgemale. On olemas isikuid, kes ei suuda ületada endis kurjust, need peavad kaduma (Svidrigailov, Smerdjakov), kuid teised suudavad seda. (Raskolnikov, Ivan Karamazov jt.). Kuna igas inimeses peitub pahesid ja kurjust, siis on kõik inimesed kurjategijad. Kui palju roimi on nad sooritanud oma südames, sest mitte ainult see pole tapmine, kui ma surman ligimese külm- või tulirelvaga; kuritegu algab juba mõtteeost ja ka selle eest peab kandma karistust. (Ivan Karamazov ei tapnud isa tegelikult, aga ta mõtles sellest ja kõneles sellelaadselt, sellepärast karistas sisetunne teda nõrgameelsusega. Dimitri Karamazov lepib just sellepärast ebaõiglase kohtuotsusega, et tunneb südames end süüdi isatapmismõtteis.) Dostojevski arvates on igal inimesel oma mõte igaviku palge ees, sellepärast ei tohi tallata puruks ühtki neist. Ka kõige langenumas isikus on pisku jumalikust tulest ja kujust, sellepärast on tema tapmine siiski patt: sisetunne karistab selle eest armutult.

D. looming on siis hingestatud lõpmatu kaastundega inimese vastu, tal on valus ja kahju inimelikest kannatusist. Ta on ise tutvunud nendega, vanglates ja sunnitööl, ja on seepärast äärmuseni kaastundlik: „Miks seisavad tardumuses armetud emad ja vaesed inimesed, miks väeti laps ja tühi stepp, miks

nad ei emba üksteist ja ei suudle, miks nad ei laula rõõmsaid laule, kuis ja milleks on nad nii tuhmunud mustast murest?“ Nii küsib D. oma luigelaulus. Aga kui tal oleks võimalik teha õnnelikuks inimkonda kõige pisema lapsukesegi surmaga, siis ei teeks ta seda. (Vennad Karam.) See kaastunne ei eita aga karistust, see jääb — kui tee vabadusele.

Sugupoolte-vaheline armastus D. teoseis on peamiselt mehe armastus, naisel pole seal nagu iseseisvat saatust, see on kuidagiviisi sulatatud mehe omasse, naine on otsekui mehe sisemine tragöödia. D. armastusevahekorrad pole kaunid, perekonnaelu pole ilus, ta kujutab inimesi siis, kui on juba purunenud nende elu tavalised alussambad.

Kirjanikuna on D. suur mõtleja ja filosoof. Ta kannab teenitult vaimusangari nime maailma teiste suurmeeste hulgas.

Katkendeid romaanist „Kuritöö ja karistus”.

1. Marmeladovi monoloogist.

On kohtamisi isegi üsna võõraste inimestega, kelle vastu hakkame esimesest silmapilgust huvi tundma — kuidagi äkki, ootamata, enne kui saame sõnagi lausuda. Niisuguse mulje avaldas Raskolnikovisse see eruametikulaadi võõras, kes istus eemal... Vahetpidamata vahtis ta ametnikku, muidugi osalt sellepärast, et see ise teda ainiti silmitses, ja oli näha, et see tahaks heal meelel kõnelust alata. Teisi, peremeestki välja arvamata, vaatas ametnik kuidagi harilikult ja isegi igavusega, nagu oleksid nad seisukorralt ja arenemiselt temast madalamal, mispärast nendega ei maksa rääkida. See inimene oli üle viiekümne, keskmise kasvuga ja tugeva kehaehitusega, juustes juba halli ning lagipea paljas, nagu alalisest joomisest tursunud ja kollane, isegi rohekas ja silmalaud pundunud, kust tagant särasid pragudena pisitillukesed, kuid elavad punased silmad. Ent temas oli midagi väga imelikku; pilgus hiilgas nagu rõõmujoovastus, — isegi ehk mõte ja mõistus, — kuid samal ajal välgatas seal ka nagu hullumeelsus. Seljas oli tal vana, üsna närune must sabakuub, millel nõõbid eest kadunud. Üks seisis veel kuidagi ees ja sellega panigi ta hõlmad kinni, et nähtavasti viisakusest mitte loobuda. Nankinvesti alt paistis manisk, mis oli kortsunud, määrinud ja täistilgutatud. Nägu oli ametniku viisil puhtaks aetud, kuid nähtavasti ammugi, nii et tärkama lõi juba tihe sinakas harjas. Ka oli tema liigutustes tõepoolest midagi soliidametikulikkku. Kuid ta oli rahutu, sasis juukseid, ja toetas

ajuti murelikult mõlema käega pead, pannes auklikud küünarnukid ligedale ja tihkele lauale. Viimaks vaatas ta otseteed Raskolnikovi silma ja ütles valjult ning kindlalt:

— Kas tohiksin, armuline härra, teie poole pöörduda viisaka kõnelusega? Ehk küll välimuselt olete tähtsuseta, kuid minu kogemus tunneb teis haritud ja joomises harjumata inimest. Ise olen alati südamlikkude tundmustega ühendatud haridust austanud ja peale selle olen nimenõunik. Marmeladov — niisugune on liig-nimi; nimenõunik...

— Armuline härra, hakkas ta peaaegu pühalikult, — vaesus pole pahe, see on tõsi. Tean, ka joomine pole vourus ja seda hullem. Kuid kerjakott, armuline härra, kerjakott — see on pahe. Vaesuses säilitate veel oma loomulikkude tundmuste suursugususe, kerjakotti kandes aga ei kunagi ega keegi. Kerjakoti tõttu ei aeta ke-piga, vaid pühitakse luuaga inimeste seltsist välja, et oleks veel teotavam; ja see on õige, sest kerjakotti kandes olen ise valmis esimesena ennast teotama...

Lubage veel endalt küsida, niisama muidu, kas või lihtsas uudishimus: kas olete kunagi Neeval ööbinud, heinalotjadel?

— Ei, pole juhust olnud, vastas Raskolnikov. — Milleks see?

— Noh, mina tulen sealt juba viiendat ööd...

— Noormees, jätkas ta ennast jälle üles ajades, — teie näost loen ma mingisugust nukrust. Niipea kui sisse astusite, lugesin seda ja sellepärast pöördusingi kohe teie poole. Sest oma elulugu teile jutustades ei taha ma ometi end nende päevavaraste ees häbiposti panna, on ju neil niigi kõik teada, vaid ma otsin tundlikku ja haritud inimest. Siis teadke, et minu abikaasa kasvatati õilsas kubermangu mõisnikkude instituudis ja kooli lõpetades tantsis ta salliga kubeneri ja teiste isikute juuresolekul, mis eest sai kuldauraha ja kiitusekirja. Auraha... noh, auraha müüdi ära... juba amugi... hm!... kiitusekiri seisab tal veel tänini kohvris ja alles hiljuti näitas ta seda perenaisele. Ja ehk ta küll perenaisega alalises riisus seisab, ometi tah-

tis ta kellegi ees uhkustada ja oma elu möödunud õnnelikkudest päevadest teatada. Ja mina ei mõista seda hukka, sest see on tal viimane säilinud mälestis, kõik muu on tuhk ja tolm! Jajah; tema on kuumavereline, uhke ja paindumatu naisterahvas. Ise peseb teine põrandat, närib musta leiba, kuid nõuab enesele lugupidamist...

— Armuline härra, armuline härra! hüüdis Marmeladov toibudes, — oo, mu härra, teile ehk on see kõik naeruks, nagu teistelegi, tüütan teid ainult oma koduse elu viletsate ja rumalate üksikasjadega, noh, aga minule pole see naeruks! Sest mina võin kõike seda tunda... Ja kogu selle paradiisliku päeva oma elus ja terve selle öhtu viibisin ma isegi hõljuvais unistuis: tähendab — kuid ma kõik korraldan, lapsukesed rõivaisse panen ja emale raha annan ja oma ainukese tütre autusest perekonna rüppe tagasi toon... Ja palju, palju muud... see on lubatav, härra... Noh, mu härra (Marmeladov nagu võpatas äkki, tõstis pea ja vaatas oma kuulajale ainiti silma), noh, kuid juba teisel päeval, pärast kõiki neid unistusi (see on just viis päeva tagasi), öhtul, näppasin ma kavala pettusega, nagu varas öösi, Katerina Ivanovna järelt kohvrivõtme, võtsin kõik, mis toodud palgast oli järele jäänud, kuipalju just, ei mäleta enam, ja näete, vaadake mind kõik!... Viiendat päeva olen kodust ära, seal otsitakse mind, teenistusel on lõpp, munder on Egiptuse silla juures kõrtsis, mille asemele sain selle kehakatte... ja kõik on otsas!...

2. Raskolnikovi unenäost.

Iseäralik nähtus köidab tema tähelepanu: seekord oleks siin nagu mõni rahvapidu — kari linnanaisterahvaid, talunaisi, nende mehi ja igasuguseid hulguseid. Kõik on purjus, kõik laulavad; kõrtsi trepi kõrval seisab vanker, kuid imelik vanker. See on üks neid suuri vankreid, mille ette rakendatakse suured veohobused ja millega veetakse kraami ning viinavaate... Kuid nüüd oli imelikul viisil niisuguse suure vankri ette rakendatud väike, kõhn, helekõrb talupoja hobusekrona,

üks neist, kes — nagu ta seda sagedasti oli näinud — katkestavad endid mingisuguse kõrge puu- või heina-koorma ees, eriti kui koorem juhtub porri või sügavasse rööpasse kinni jääma, ja siis peksavad mehed neid piitsadega nii valusasti, valusasti, mõnikord isegi vastu nina ja silmi, kuna tema seda nii haletsevalt, haletsevalt pealt vaatab, peaaegu nutmaga kipub hakkama... Kuid äkki muutub müra väga suureks: karjudes, lauldes, balalaikad käes, tulevad kõrtsist purjus, mingisugused suured mehed, seljas punased ja sinised särgid, mantlid õlgadel. — Istuge peale, istuge kõik peale! karjub üks, keegi noor, paksu kaelaga ja lihava ning porgandina punase näoga mees, — kõik viin ära, istuge peale! — kuid kohe kostavad hüüded ja naer.

— Niisugune kronu, see nüüd viib!

— Kuule, Mikolka, on sul ikka veel arunatuke peas või: niisuke märaroju selle vankri ette rakedada?

— Kõrb ajab tingimata juba kahekümne ligi, vennad!

— Istuge peale, kõik viin ära! karjub Mikolka jällegi, hüpates esimesena vankrisse... Matvei läks ennist halliga minema, karjub ta vankril seistes, — aga see märaroju, vennad, sööb ainult mu südant: kas löö või maha teine, asjata sööb teine leiba. Ütlen teile — istuge peale! Kihutan tuhatnelja! Tuhatnelja läheb!

Ja ta võtab piitsa pihku, valmistudes naudinguga kõrbi uhtma. — Nojah, istuge aga peale, mis muud! naerab hulk. — Kas kuulete, tuhatnelja läheb!

— Nelja pole ta vist enam kümme aastat karanud!

— Kargab!

— Ärge haletsege, vennad, igaüks piits pihku, olge valmis!

— Muidugi. Anna talle!

Kõik ronivad Mikolka vankrile, naeravad, heidavad nalja. Ronis inimest kuus, ruumi jätkub veelgi. Võtavad lisaks ühe naise, paksu ja punase... ise rögistab teine pähkleid süüa ja naerab. Ka ümberringi naerdakse, ja tõepoolest, miks ei peaks naerma: niisugune vilets märaroju ja see peab selle koormaga tuhatnelja

minema! Kaks noormeest vankril võtavad kohe piitsad kätte, et Mikolkat aidata. Kõlab: „noh!“ Hobusekronu tõmbab kõigest jõust, kuid mitte tuhatnelja, vaid sammu käies suudab ta vaevalt, vaevalt liikuda, siblib jalgadega, ähib ja laseb tema peale sadavate kolme piitsa hoopide all laudja madalamale vajuda. Naer kasvab vankris ja hulga seas, kuid Mikolka pahandub ja tulises vihas hakkab ta ikka sagedamini märale hoope laduma, nagu arvaks ta tõepoolest, et mära nõnda tuhatnelja minema pistab.

— Las ka mina, vennad! karjub hulga seast keegi noormees, kes nagu maigu on suhu saanud.

— Istuge peale! Kõik istuge peale! karjub Mikolka, — kõik viin ära. Lõön maha!

Ja ta peksab ning peksab ja ei tea enam, millega ta küll kasvavas hullustuses peaks peksma.

— Papake, papake, hüüab ta isale, — papake, mis nad teevad? Papake, nad peksavad vaest hobust!

— Lähme, lähme ära! räägib isa, — purjus teised, hullavad, lollid, lähme, ära vaata!...

Äkki kõlab naeruvaling ja see katab kõik: mära-roju ei suutnud saginevaid lööke välja kannatada ja hakkas jõuetuses takka üles raiuma... Kaks noormeest rahva hulgast muretsevad endile veel piitsad ja jooksevad hobuse juurde, teda külgedelt peksma. Igaüks lähed omalt küljelt.

— Laulame, vennad! hüüab keegi vankril ja kõik teised toetavad teda. Kõlab metsik laul, kõriseb trumm, saatesalmis vile. Naine röksib pähkleid ja naerab.

— Anna vastu vahtimist, lõika mööda silmi, mööda silmi! karjub Mikolka.

... Võtku sind pagan! karjub Mikolka tulises vihas. Ta viskab piitsa käest, kummardub ja kisub vankripõhjast pika ja jämeda aisa välja, võtab sellel kahe käega otsast kinni ja tõstab ta löömiseks üles.

— Lõmaks lööb! karjutakse ümberringi.

— Lööb maha!

— Minu oma varandus! karjub Mikolka ja langetab kõigest jõust aisa. Kostab raske hoop.

— Anna talle, anna! Mis te ootate! karjutakse rahvahulgast.

Mikolka aga tõstab aisa teist korda ja teist korda langeb ais täie hooga õnnetu hobusekronu selga. See laskub kogu tagumikuga allapoole... kuus piitsa võtavad teda igalt poolt vastu, kuna ais juba kolmandat korda tõuseb ja langeb, millele järgneb neljas kord, taktis, täie hooga. Mikolka on hullustuses, et ainsa hoobiga looma surnuks ei saa.

— Elab alles! karjutakse ümberringi...

— Anna kirvega talle, mis muud! Korruga ots peale, karjub kolmas.

— E—eh, söögu sind sääsed! Eest ära! karjub Mikolka pööraselt, viskab aisa käest, kummardub uuesti vankri poole ja tõmbab sealt raudkangi välja. — Hoidke alt! karjub ta ja virutab kõigest jõust oma vaesele hobusekronule. Hoop lajatas; märaroju löi tuikuma, langes tagaspidi, tahtis veel tõmmata, kuid raudkang langeb uuesti talle täie hooga selga ja loom kukub maha, nagu oleks tal neli jalga korruga alt ära löödud.

— Nottige maha! karjub Mikolka ja kargab erutatult vankrist. Mõned noormehed, nagu temagi punased ja purjus, haaravad pihku, mis juhtub — piitsad, kepid, aisa ja jooksevad kõngeva märaroju juurde. Mikolka jääb külje peale seisma ja peksab raudkangiga uisapäisa loomale selga. Hobusekronu ajab pea siruli, ohkab raskesti ja sureb.

— Valmis! karjutakse rahva seast.

— Aga miks ei läinud nelja!

— Minu oma varandus! karjub Mikolka, hoides raudkangi käes, kuna tal on silmad valgunud verest punased. Ta seisab nagu kahetsedes, et pole enam, keda peksta.

Ülesandeid ja küsimusi.

1. Võrrelda Dostojevski elu mõne teise suurkirjaniku omaga (Goethe, Hugo jne.)!
2. Millal kirjutas D. oma paremad teosed?
3. Kas on sarnasust D. iseloomul mõnede tema heeroste omadega?
4. Missuguseis kujudes on tunda autori elus nähtud isikuid?
5. Jälgida autori maailmavaate muutumist tema toodangus!
6. Mispärast on tema looming süngeilmeline ja pessimismi kalduv?
7. Kas ja mistõttu on aktuaalne teema roimast, mõrvast?
8. Nimetage romaani „Kuritöö ja karistus” tegevuspaigad!
9. Leida tunnuseid tegevuse ajastu kohta!
10. Koostada seosmotiivide ahelik!
11. Kas on palju vabamotiive?
12. Milline ülesanne on Raskolnikovi unenäol pekstavast hobusest? stseenil tänavatüdrukuga?
13. Mitu surmajuhtumit on romaanis?
14. Kas esineb teoses sadistlikke jooni?
15. Võrrelda vanaeide-liigkasuvõtja, Marmeladovite ja Svidrigailovi hukkumist!
16. Arutleda Marmeladovite tragöödia usutavust ja mõjuvust!
17. Selgitada ja hinnata seda, kuidas on romaani tegelasi üksteisega kokkupuuteisse viidud ja jälle lahutatud!
18. Kas on palju loodusekirjeldusi, millised need on?
19. Kirjeldada romaanis esinevaid nägemusi ja unenägusid!
20. Jälgida tegelaste kannatusi!
21. Missuguseid voorusi pooldatakse romaanis?

22. Kangelaslikkus ja närusus teoses.
23. Kas Raskolnikovi roim on taunitav?
24. Kirjaniku seisukoht usu suhtes.
25. Analüüsida romaani stiili ja jälgida jutustuste, kirjelduste, dialoogide ja monoloogide vahekorda!
26. Millisele kirjandusevoolule on romaan „Kuritöö ja karistus” kõige lähemal? Kuidas põhjendatakse siin tegevust?
27. Mis laadi on romaan, kas fantastilist, ajaloolist või muud laadi?
28. Missuguste eesti kirjanikkude juures on märgata D. mõju või sarnasust temaga?

Kirjandust.

1. Adams, V. Dostojevski vaated kunstile. Looming 1931, lk. 47.
2. „ Dostojevski meie aja majanduskriisist. Looming 1932, lk. 494.
3. Антоній-Преосвященный. Словарь къ твореніямъ Достоевскаго. Софія, 1921.
4. Антоній-Митрополитъ. На распутыи. Бѣлградъ, 1932.
5. Бердяевъ, Н. Міросозерцаніе Достоевскаго. Прага, 1923 (lüh. В).
6. Dostojevski, F. „Kuritöö ja karistus“. Tõlk. A. H. Tamm-
saare. Tartus, 1929 (lüh. Kur. ja k.).
7. Достоевский, Л. Достоевский в изображении его дочери.
Перев. А. Я. Круковской. Москва, 1922.
8. Дюнькинъ, Н. И., Новиковъ, А. И. Э. М. Достоевский.
С.-Петербургъ.
9. Dostojevski uues valguses. „По“ 12.
10. Гессенъ, С. И. Борьба утопії и автономіи добра въ
міровоззрѣніи Ф. М. Достоевскаго и Вл. Со-
ловьева. „Современныя записки“ XLV ja
XLVI. Парижъ, 1931.
11. „Kirjanik õnnemängija“. „Agu“ nr. 52, lk. 1721—22.
12. Kivikas, A. Fjodor Dostojevski. „По“ 12, lk. 34—39.
13. Мережковский, Д. С. Л. Толстой и Достоевский. С.-Петер-
бургъ, 1912.
14. Зайдманъ, М. Э. М. Достоевский въ западной литературѣ.
Одесса, 1911 (lüh. Z.).
15. Under, M. Dostojevski. „Kirjandus — kunst — teadus“ (Päe-
valehe lisa) 1921, lk. 302—303, 306—310, 323—325.
16. Wiegler, P. Geschichte der Weltliteratur. 16—20 Tausend.
Berlin, 1926.

Peale nende on veel kasutatud järgmisi allikaid:

Roos, J. Kirjandusteose analüüs. Tartus, 1934.

Томашевский, Б. Теория литературы. Москва, 1927.

Reiman, J. „Nikolai Gogol tänapäev“. Looming 1932.

Sisukord.

I	Sissejuhatav üldvaade vene realismist	lk.	3
II	Feodor Dostojevski	„	8
	1. Iseloomulikumaid jooni Dostojevski elust ja isikust	„	8
	2. „Ülestähendusi surnud majast”	„	13
	3. „Idioot”	„	14
	4. „Vennad Karamazovid”	„	14
	5. „Kuritöö ja karistus”	„	17
	a) Teose ilmumisest	„	17
	b) Teost kujundavaist juhttegereist	„	18
	c) Teema ja faabula	„	19
	d) Tegelaskond ja ideed	„	20
	e) Kompositsioonist ja stiilist	„	27
	6. Kokkuvõtlikku	„	30
	Katkendeid romaanist „Kuritöö ja karistus”	„	33
	Ülesandeid ja küsimusi	„	39
	Kirjandust	„	41

HIND 40 SENTI

A

9318

i 29295488